

3/5

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 2 / ÅRGÅNG 26 / MAJ 1951

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur:</i> Knut Peters in memoriam	1
<i>Cnattingius, Bengt:</i> L. I. Wahlman som kyrkobyggare	99
<i>Edlund, Lars:</i> Rikskyrkosångshögtiden i Uppsala	5
<i>Helander, Sven:</i> Gudstjänstlivet i Svenska Kyrkan	30
<i>Holte, Ragnar:</i> Lectionarium för daglig bibelläsning	33
<i>Johansson, Hilding:</i> Svenska litanior från medeltiden	43
<i>Kilström, Bengt I.:</i> Kalkens tillbehör	11
Kyrkosångens Vänner	23, 61
Laurentius Petri Sällskapet	22, 59, 94, 126
Meddelanden	30
<i>Lindhagen, Lars:</i> Sveriges allmänna Organist- och Kantors- förenings 50-års jubileum	97
<i>Lindqvist David:</i> Ritual och böner	109
<i>Redin, Jan:</i> Mortorps handbok och mässbok 1548	72
<i>Segelberg, Eric:</i> Liturgiska reformer och förnyelsestävanden inom Greklands ortodoxa kyrka	116
<i>Stenberg, Ragnar:</i> Kyrklig skrud och prydnad 1950	13
<i>Stolt, Bengt:</i> En liturgisk färgkanon från 1700-talets början ...	8
— » — Korstecknet i svenskt gudstjänstliv	84

<i>Wahlström, Bengt</i> : Änglapsalmerna i den swedbergska psalm- boken	16
— » — Ett bidrag till den adliga psalmdiktningen historia ...	38
— » — Hymnologica Petersiana	65
— » — Christina Juliana Oxenstiernas andliga visa	66
— » — Ett bidrag till dialogpsalmens historia	102
<i>Ahlén, Waldemar</i> , Svensk orgelkonst under 1950	61
Recensioner	29, 51, 91, 120

Bilaga medföljer.

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
ORGAN FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET

UNDER MEDVERKAN AV
 INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING
 SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
 KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV
 KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.
 Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
 i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller: Pastor Ragnar Holthe, Uppsala: Lectionarium för daglig bibelläsning. — Teol. Doktor Bengt Wahlström, Uppsala: Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia. — Docent Hilding Johansson, Lund: Svenska litanior från medeltiden. — Recensioner. — Meddelanden. — Laurentius Petri Sällskapet.

Skånska Centraltryckeriet, Lund

Grönegatan 14 - Tel. 102 75

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

*Tillverkar piporglar,
 som utmärka sig för största hållbarhet
 samt god »orgelmässig» ton.
 Mångårig erfarenhet.*

**ORGELBYGGARE
 GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

Köhler's
AN KLICHÉER
 ST. NYG. 54 • T 10842 • 16734 • MALMÖ

Lund 1951 Skånska Centraltryckeriet

Lektionarium för daglig bibelläsning

Till de många insatser, som den nyligen bortgångne Knut Peters gjorde till vårdande av svenskt fromhetsliv, hörde också, att han försåg evangeliebokens bönbok med två nya lektionarier för daglig bibelläsning. Den stora förtjänsten hos dessa är, att de i motsats till bönbokens gamla lektionarium taga hänsyn till kyrkoårets växlingar. Detta har skett helt enkelt genom att bibelböckerna givits sin traditionella plats i kyrkoåret. Helt säkert hade Peters gjort den upptäckten i samband med sina omfattande tidedärforskningar, att det traditionella sättet att läsa Bibeln icke är en konvention av föga värde utan i själva verket bildar en organisk del i det traditionellt framvuxna kyrkoåret, en del som är omistlig för den som önskar en rik och djup inlevelse i kyrkoårets helhet.

Det är en brist i våra vetenskapliga arbeten om kyrkoåret — jag tänker då särskilt på Gustaf Lindbergs arbete *Kyrkans heliga år* — att de egentligen endast sysselsätta sig med sön- och helgdagarna och deras högmässoperikoper. Jag är nämligen av den uppfattningen, att perikopvalet många gånger är att förklara som ett försök att fånga den grundton, som förlänas den innevarande kyrkoårstiden genom de bibelböcker, som höra till densamma. I ett arbete från 1851 *Om det kyrkliga perikopsystemet* har E. G. Bring fäst uppmärksamheten på denna sak. Han skriver: »Skall man rätt kunna uppfatta det nu rådande kyrkoåret och särskilt perikopsystemet, så måste man noga märka, att, enligt Kyrkans sanna och ursprungliga mening, det ingalunda är de egentliga helgdagarna allena, som utgöra kyrkoåret, utan detta sträcker sig fastmer utöver alla årets dagar och meddelar sin prägel åt dem alla.»

I själva verket utgjordes den tidigaste kristna firningskretsen icke av kyrkoåret utan av veckan. Man högtidlighöll särskilt den första veckodagen som Uppståndelsens dag eller Herrens dag (söndagen), den fjärde och den sjätte veckodagen (onsdag och fredag) som fastedagar till minne av Judas' förräderi resp. Jesu korsfästelse. Icke desto mindre fanns ända från begynnelsen an-

satserna till en kyrkoårskrets, ja, på sätt och vis fanns det redan ett kyrkoår — det judiska, i vilket de första kristna helt levde med. De samlades ju var dag i helgedomen — hemma i husen samlades de sedan till den specifikt kristna gudstjänsten, brödsbrytelsen.

Det judiska feståret inleddes med Påsken till minne av befrielsen från Egypten och högtidlighölls med påskalammsmåltiden. Uttaget från Egypten utgjorde det väsentliga grundfaktum i den judiska frälsningshistorien. Femtio dagar senare firades Pingst till minne av Moses undfående av lagens tavlor på Sinai berg. Lagen bildade själva grundpelaren i förbundet, och Pingstens firningsämne var alltså gudsfolkets konsolidering genom förbundet med Herren. Nu voro för de kristna dessa bägge högtider förknippade med minnen av händelser, som voro av motsvarande grundläggande betydelse för det nya gudsfolket, Kristi Kyrka. Det grundläggande frälsningsfaktum var för de kristna Herrans uppståndelse, som ju var historiskt förknippad med Påsken, och vid Pingst hade det nya gudsfolket, Kyrkan, upprättats i och med Andens utgjutelse. Då nu de första kristna deltog i firandet av de judiska högtiderna, måste det ha varit naturligt för dem att föra tankarna framför allt till de händelser, av vilka deras eget liv som kristna helt berodde. Exodus och laggivningen blevo, enligt det gängse sättet att tolka Skriften, betraktade som typologiska förebilder för uppståndelsen respektive Andens utgjutande. Dessa bägge fester övertogs därför av de hednakristna menigheterna, medan de andra judiska festerna, till vilka inga, liknande händelser av betydelse för det nya gudsfolkets historia voro knutna, t. ex. Lövhdyddhögtiden, däremot icke övertogs.

Hur gestaltade sig nu de dagliga gudstjänsterna med avseende på användandet av Skriften? Till en början hade man ju endast Gamla Testamentet att tillgå. Men troligen lästes detta helt enkelt såsom lectio continua rätt igenom under årets lopp. Kyrkoåret började med Påsk, alltså påbörjade man då Moseböckerna. Detta föll sig så mycket naturligare, som perikoperna för de judiska Påsk- och Pingst-festerna voro hämtade ur Moseböckerna. Men även allt annat i Skriften, menade de första kristna, pekade fram emot Kristus; försoningen var utlovad redan i 1 Mos. 3:15. Om min teori är riktig, att man redan i den äldsta Kyrkan på detta sätt under kyrkoårets lopp med början vid Påsk läste igenom hela Gamla Testamentet lectio continua, kunna vi redan ti-

digt skönja konturerna av det senare kyrkoåret med dess bägge festkretsar, den historiska kretsen (motsvarande påskkretsen) och profetkretsen (motsvarande julkretsen).

Denna lectio continua var företrädesvis förlagd till de dagliga gudstjänsterna och har undergått föga förändringar. Vissa förskjutningar ha dock inträtt, allteftersom kyrkoåret nått en rikare gestaltning. Snart blev också Nya Testamentet en faktor att räkna med. Gamla Testamentet var profetia, Nya Testamentet uppfyllelse. Denna insikt föranledde den ändringen i kyrkoåret, att dess begynnelse sköts tillbaka 40 dagar, under vilka man under bön och fasta betraktade förebilderna och profetiorna i Moseböckerna. När dessa sedan upplevdes som uppfyllda vid Påsken, ville man under den rika glädjetiden fram till Pingst icke betrakta Gamla Testamentet utan i stället det apostoliska vittnesbördet. Man begynte här i stället en lectio continua ur Nya Testamentet, varvid de skrifter valdes, som härstammade från Herrens egna apostlar och som därför bäst vittnade om uppståndelsen och försoningen: de katolska breven och Uppenbarelseboken samt Apostlagärningarna, som talade om apostlarnas verksamhet. Johannesevangeliet tycks också ha räknats som hörande framför allt påsktiden till. 40-dagarsfastan hade sin förebild i Moses, Elias och Jesu 40-dagarsfastor och fick även symbolisera den 40-åriga ökenvandring, om vilken man under denna tid läste i Skriften. Den utökades senare till 70 dagar, symboliserande den 70-åriga babyloniska fångenskapen, detta i samband med att läsningarna ur lidandesprofeten Jeremia och Klagovisorna flyttades till slutet av Fastan, tiden fr. o. m. 5 sönd. i Fastan, som benämndes Passionstiden och ägnades åt betraktelsen av Jesu lidande.

Efter Pingst fortsatte man lectio continua ur Gamla Testamentet med Samuels- och Konungaböckerna. Skildringen av gudsfolkets utveckling under dess storhetstid blev en lämplig bakgrund till en betraktelse av Kyrkans tillväxt efter Pingstundret. Vishetsböckerna och Mackabéerböckerna följde, och under vintern slutligen profeterna med förkunnelse om dom, parusi och Herrens härlighets uppenbarelse. Mitt i profetkretsen började man under 200-talet i Östern att fira Epifanias-festen som en hyllning till den genom Människosonen uppenbarade Guds härlighet, såsom denna framträtt genom inkarnationen, vid Jesu dop och vid hans första underverk, bröllopet i Kana, vid vilket Herren hade iklätt också sin brud, Kyrkan, sin gudomshärlighet. På 300-talet infördes i

Rom den 25 dec. Jesu födelses fest för att undantränga den hedniska vintersolståndsfesten. Sålunda uppstod en festkrets motsvarande påsk-pingstkretsen, och i analogi med denna försågs Julen med en förberedelse-tid, Advent, under vilken profeten Jesaja lästes. Efter Epifania fortsatte man till en början med Hesekiel och Tolvprofetboken, men såsom sista förändring i den gammaltestamentliga lectio continua-serien se vi dessa böcker flyttas före adventstiden för att bilda avslutning på påskkretsen. Under tiden efter Epifania läste man i stället de paulinska breven. Advent kom att räknas som kyrkoårets början.

Ett verkligt lektionarium för de dagliga bönetimmarna påträffa vi så tidigt som i början av 500-talet. Där äro bibelböckerna fördelade enligt vad ovan sagts: Moseböckerna, Josua, Domareboken samt Jeremia med Klagovisorna under Fastan; Apostlagärningarna, Uppenbarelsboken samt de katolska breven mellan Påsk och Pingst; Samuels- och Konungaböckerna, vishetslitteraturen och apokryferna varav sist Mackabéerböckerna samt Hesekiel och Tolvprofetboken under tiden efter Pingst; Jesaja under Advent och slutligen de paulinska breven under tiden efter Epifania. Denna ordning återfinnes i alla gamla brevarier från senmedeltiden och är densamma också i våra dagars Breviarium Romanum. Det beklagliga är endast, att lektionariet i det nuvarande brevariet och t. ö. redan i de senmedeltida är fruktansvärt stympat. En restauration av lektionariet för daglig bibelläsning anbefaller Laurentius Petri i skriften *De officiis*. Han omtalar där, huru Bibelns böcker enligt gammal sed skola fördelas under kyrkoåret men uppmanar därtill, att man skall bruka ordentliga textläsningar på ett helt eller halvt kapitel.

Av det redan sagda torde framgå, att tillkomsten av det traditionella kyrkoåret skett genom en harmonisk växelverkan mellan den dagliga bönegudstjänstens lectio continua och de grundtankar som präglade de stora högtiderna. Denna växelverkan framträder ytterligare, om man ser de enskilda sön- och hejldagarnas högmässoperikoper mot bakgrunden av lektionariet. Det är ganska markant, att perikoperna många gånger valts, emedan de beteckna typologiska motsvarigheter till lektionariets texter, så att ett förhållande uppstått liknande det som råder beträffande perikoperna vid Påsk och Pingst. Några exempel. Evangeliet på 1 sönd. i Adv. om vandrigen upp till Jerusalem är säkerligen vald med hänsyftning på Jes. 2:2—3 om folken som skola draga åstad upp

till Herrens berg. Episteln på 2 sönd. i Adv. innehåller ett citat ur Jes. 11, som är lektionariets text den dagen. Evangeliet innehåller associationer till Jes. 13.

Under fastan florerar typologien. Tonen anges i Septuagesimas epistel (traditionellt 1 Kor. 9:24—10:4), där en utblick ges över fädernas ökenvandring, vilken gives en typologisk tolkning genom utsagan »de drucko nämligen ur en andlig klippa, som åtföljde dem, och den klippan var Kristus». Lektionariet på Septuagesima upptager skapelseberättelsen, och liksom Gud skapar av intet och sätter människan att arbeta i lustgården, så kallar han i evangeliet vid den nya skapelsen människan av idel nåd till arbetare i vingården, som är det nya paradiset, Kyrkan. Kristus är den andre Adam, som av idel nåd förlåter den förste Adams synd. De stora patriarkerna ha var sin söndag. På Sexagesima betecknar Noa den säd som föll i god jord och med vilken Gud befäster sitt förbund. På Fastlagssöndagen är förebilden Abraham, som går upp mot berget för att offra sin son. Mjddfastosöndagen anslår en glädjeton mitt i Fastan. Den upptar de perikoper, som hörde till den judiska Påsken, och ger därför en försmak också av den kristna påskglädjen. Liksom Israel med glädjefyllt hopp ser framåt mot hemlandet, så talar episteln om det Jerusalem, som är därovan, och det himmelska mannat i öknen är förebilden till bespisningsundret i evangeliet.

De tre första söndagarna efter Trefaldighet tala i epistel- och evangelietexterna om Guds kärlek och hans nådefulla utkorelse av sitt folk. Förebilden är utkorelseberättelserna i 1 Sam. (Samuel, Saul, David). Gudsfolkets religiösa konsolidering, kulminerande i tempelbygget, ger anledning till framställningen av Kyrkan såsom noten i havet (5 s.e. Tref.) och antydningar om Kyrkans nådeskatte dopet (ep. på 6 s. e. Tref.) och nattvarden (ev. på 7 s.e. Tref.; traditionellt Mark. 8 om bespisningsundret). Bakom varningen för de falska profeterna på 8 s.e. Tref. skönja vi Elias kamp mot Baalsprofeterna på Karmels berg. Då Jesus på 10 s.e. Tref. förebådar Jerusalems förstöring, läsa vi i lektionariet de sista kapitlen i 2 Kon. om Jerusalems förstöring. De yttersta tidernas kamp i Mackabéerböckerna och profetböckernas doms- och parusiförkunnelse motsvaras av liknande motiv i högmäso-perikoperna mot kyrkoårets slut. Jag talar givetvis hela tiden om de traditionella perikoperna. Sambandet är många gånger upphävt genom »förbättringarna» i 1942 års evangeliebok.

Tillämpningen av den traditionella lektionarietypen är väl i Peters' lektionarier icke strikt genomförd, men detta är också oerhört svårt, så länge man håller sig till endast en eller två textserier. Bäst går lektionariet att genomföra på tre eller fyra textserier för bruk i daglig Matutin och eventuellt Vesper. Den i stort sett enda nödvändiga ändringen är att de paulinska breven fördelas också över Trefaldighetstiden. Det kan också vara lämpligt att låta evangelierna läsas som lectio continua i Matutiniens tredje läsning, där dock Mässans evangelieperikop bör läsas, de dagar sådan finnes. Själv har jag ganska mycket experimenterat med lektionarier och tror mig ha fått fram ett på fyra textserier, vilket ganska väl anpassar sig efter kyrkoårets rika växlingar. Om tillämpningen av den traditionella lektionarietypen kunde emellertid ett helt vetenskapligt arbete skrivas. Jag hoppas få anledning att återkomma till saken längre fram.

Ragnar Holte.

Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia under karolinska tiden.

Under stormaktstidevarvet var den andliga övningen högt skattad. Bönböcker, manualer och psalmböcker voro för många en kär läsning. På olika sätt sökte man reglera andaktslivet för att skänka det den behövliga stadga, utan vilken det snart förtvinar och dör. I den andliga övningens tjänst stod utan tvivel det flitiga avskrivandet av psalmer och böner, varom efterlämnade anteckningar i dagböcker, »poesialbum» och brev bära vittne. Den nationella självkänslan, som inspirerade till tidens litterära storverk, bidrog väl även stundom till försök att skapa en svensk religiös diktning. Svenska andliga visor synas dock många gånger ansetts mindre värdefulla än slaviskt återgivna översättningar från tyska förlagor. En översättning från en tysk psalm betraktades ofta som ortodoxt oangripbar, under det att en svensk kyrkovisa möttes med skepsis och misstänksamhet.

Psalmdiktarna äro företrädesvis att söka bland präster och varmt religiösa adelsmän. Det är av stort intresse att se, hur

många det är av tidens strängt upptagna statsmän, som med flit och djupt allvar sökte giva uttryck åt sina religiösa tankar i diktens och psalmens form. Här behöver blott erinras om den mäktige rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie och Karl XI:s högra hand, hovkanslern Erik Lindschöld.

Mycket ofta parafraiserades någon kär bön eller bibeltext. Psaltaren tycks därvid ha varit mest anlitad. Som exempel på en parafrafras skriven av en lekman må nämnas den bekante Christopher Johansson Ekeblads versifierade Fader Vår. »Fader vår kiär, som i himmelen ähr / Heligat warde titt namn fiär och när / Titt rike tillkomme och såå / Att tin willie alltidh skie måå» (v. 1). Denna parafrafras av Herrens bön lät Ekeblad trycka i Frankfurt a. d. Oder 1643¹⁾. Det av Collijn enda kända exemplaret ägs av Universitetsbiblioteket i Uppsala²⁾. Trycket är sammanbundet med Petrus Joh. Gothus' översättning av Martinus Mollerus' *Mysterium magnum* (Rostock 1604), som bär signeringen Cr. 1:142 b och således tillhör den ryktbara Cronstedtska samlingen³⁾. Cr. 1:142 b är dock sedan en tid försvunnet.

Adelns religiösa författarskap inskränktes ingalunda till parafraiseringens konst. Personliga upplevelser inspirerade stundom till bekännelser, böner och meditationer i psalmens och den andliga visans form. Till denna sista grupp höra de visor, som författats av bröderna Nils och Daniel Gyldenstolpe, söner till den vida berömde Michael Olai Wexionius⁴⁾. Farfadern var en enkel smålandspräst vid namn Olaus Olai Angermannus, komminister i Pjätteryd (ej kyrkoherde som Elgenstierna uppgiver) sedermera *oeconomus pauperorum* i Växjö⁵⁾.

Av de båda bröderna Gyldenstolpe är Nils mest känd. Han tillhör den skara av dugliga ämbetsmän, som omgav Karl XI. Redan Karl X Gustaf gynnade honom på mångfaldiga sätt⁶⁾. Nils

1) Parafrafrasen finnes även avtryckt i *Samlaren* 1903, sid. 156. I Skara stiftsbibliotek förvaras ävenledes en avskrift. Skara stiftsbibl., Osign handskrift.

2) I Collijn, *Sveriges bibliografi, 1600-talet, I*, Uppsala, 1942—44, sp. 223.

3) G. Holmgren, *Om Cronstedtska samlingen i Uppsala Universitetsbibliotek och dess tillkomst*, (*Donum Grapeanum*, Uppsala, 1945, sid. 522).

4) G. Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor, III*, Stockholm, 1927, sid. 210 ff.

5) G. Virdestam, *Växjö stifts herdaminne, II*, Växjö, 1927, sid. 28.

6) Se bl. a. C. M. Schybergson, *Per Brahe och Åbo akademi, II*, Helsingfors, 1940, sid. 195.

Gyldenstolpe erhöU slutligen rikets förnämsta ämbete. Daniel nådde aldrig sin broders berömmelse. Han fick nöja sig med blygsammare äroposter. Båda hade dock det gemensamt, att de stått i den mäktige Per Brahes tjänst⁷⁾. Daniel Gyldenstolpe utarbetade tillsammans med Israel Lagerfeldt och Erik Runell »Brahe grefwarnas aff Wijsingzburg slächt register», som ingår i Joh. Widekindis »Imagines illvstrissimae familiae Brahae» av 1673.

Av Nils Gyldenstolpes hand äga vi några stycken lyriskt sköna »poemer»⁸⁾. De föreligga i handskrift dels i original dels i avskrift av Palm skiöld. Av dessa finnes en, som med fullt fog kan sägas vara en god kristen betraktelse öfver tidens flyktighet och alltings förgängelse. Visans första strof lyder: »När som mitt sinne thett böriar betrachta / Huru vår ålder han löper sin kooss / Vngdomen löper och swinner så sackta / Menniskianss lijffstijdh ähr lijk som en rooss / Ack när iagh thett i mitt hierta besinnar / Tårar af ögon på kinderna rinnat.» Även utkastet till psalmen har bevarats, och de många ändringarna vittna om den möda, som Gyldenstolpe nedlagt för att kunna åstadkomma en fullgod kyrkvisa.

Psalmen röjer en nära andlig frändskap med Magnus Gabriel De la Gardies »O Jesu, när jag hädan skall» och Thomas Kingos »Sorgen och glädjen de vandra tillsamman». Skönheten kommer till korta inför döden. »Ingen i werlden han finness så fager / Ingen af skapnadh och färga så skiön / Att honom dödhen ej medh sigh borttager» (v. 2). Rikedomen medför visserligen möjligheter att lewa kräsligt, men »rätt som dett präcktigast och stadigast skulle wara / Ligger man fängzligh i dödzens snara» (v. 3). Man tänke på Jesu ord i liknelsen om den rike bonden i Luk. 12: 16 ff. »Du dåre, i denna natt skall din själ utkräwas av dig» (12: 20). Gyldenstolpe fortsätter att skildra dödens makt. Sirliga hovmanalater, världslig visdom och väldighet kunna icke göra döden om intet. De tappreste soldater kämpa förgäwes mot den väldige. Predikarens pessimism har helt genomsyrat denna psalm om fåfängligheters fåfänglighet. Den livserfarenhet, som visan giver uttryck åt, kan bäst uttryckas i orden: »Länghe att lefwa ähr länge att lijdh» (v. 14). Det enda, som är värt att längta och sträwa efter, är att få komma till Gud, »ther som then ewiga solen vpgår» (v. 16).

⁷⁾ a. a., I, Helsingfors, 1915, sid. 151, 164, II, sid. 17.

⁸⁾ Uppsala Universitetsbibliotek: Palm sk. 389.

Både manuskriptet och renskriften avslutas med några personliga anteckningar, som lyda: »När min käreste syster ej ähr lustigh så kan fälle denna wijsan gå till men eliest måste man kasta henne vndher benken, Far wäll.» Med orden »käreste syster» avser Gyldenstolpe troligen ingen av sina systrar utan sin blivande hustru Margareta Ehrenstéen⁹⁾. I en kärleksdikt, helt enkelt kallad »en liten wisa», avslutar författaren med en harang, som påminner mycket om den ovannämnda. »Denna wisan må du siungh min kära syster när du har inga mer wissor igen.» Symbolspråket i denna dikt torde syfta på jungfru Margareta. I invocationen kallas den »kära» system »tu dyrbar *perla* fijn» (Kurs. av mig. Margareta = pärla). Både kärleksvisans och psalmens tillkomsttid måste således ha varit någon gång mellan åren 1672 och 1676. 1672 dog Gyldenstolpes första hustru Christina Wärschöld, och 1676 gifte han sig med Margareta Ehrenstéen¹⁰⁾.

Av den lyriskt veka psalmtön, som vi lärt känna i Nils Gyldenstolpes »När som mitt sinne thett böriar betrachta», finnes icke ett spår i brodern Daniels kärvt robusta sjöfararpsalm. Daniel Gyldenstolpes »Hwad är doch denna werld? ej annat än et haaf» har i motsats till broderns psalm blivit tryckt. Den har den målande titeln »I. N. J. En christens compass, medh största hast stält efffter en wäfullendad reesa til siös vthi en hamn aff D. G. S.» Det lilla psalmtrycket saknar uppgift om tryckår och boktryckare. Initialerna »D. G. S.» ha tolkats av Palmskiöld. Erik Palmskiöld (före adlandet Runell) samarbetade med Daniel Gyldenstolpe i fråga om utgivningen av ätten Brahes släktregister (se ovan)¹¹⁾. Hans uppgift kan därför på goda grunder anses som mycket tillförlitlig.

Bygdén anser, att tryckningen skett hos Ignatius Meurer, och och Collijn vill datera skriften till omkring 1670-talet¹²⁾. Något stöd för sin datering angiver Collijn icke. Om Meurer är tryckaren, och tryckningen skett under 1670-talet, måste skriften utgivits någon gång 1670—72. 1672, avled nämligen Meurer, och tryckeriet

⁹⁾ Elgenstierna, a. a., III, sid. 212.

¹⁰⁾ a. a., sid. 212.

¹¹⁾ Elgenstierna, a. a., V, Stockholm, 1930, sid. 640.

¹²⁾ L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon, I, Uppsala, 1898—1905, sp. 298. Collijn, a. a., I, sp. 337.

övertogs av Joh. Georg Eberdt¹³). I tillägget till sin bibliografi lämnar Collijn uppgift om att ytterligare ett exemplar finnes. Det förvaras i Helsingfors Universitetsbibliotek¹⁴). Collijn synes ha ändrat uppfattning om tryckare. Han anser det nu mera troligt, att Peter Hansson i Åbo verkställt tryckningen.

Med det upplevdas hela friskhet gives en god bild av en riskfylld seglats. »Det yrr' och brusar så at man då bär en fasa / Ty vthi detta haaf mon stormen häfftigt rasa / I lufften mechta starkt flyger den mörka sky / I tågan pijper gielt, i taklen höres gny / I wädret häfwvas vp då myckit höga böllier / När en hon sänker sig då straxt en annan föllier / Som hwelfwer sig i högd, rät vppå samma art / De sköllia så det skep alt med en mechta fart / En wågh sig lyffter vp, en sänkes nedh i grunden / En täncker at man har sin dödh på samma stunden» (v. 3). Med den goda kompassens hjälp klarar sig dock den kristne genom alla faror.

Det är ett mycket använt motiv att skildra det mänskliga livet under bilden av en färd på ett upprört hav. Kyrkan symboliseras ju av ett skepp! Detta förekommer ofta i psalmdiktningen, (icke blott i psalmer för resande till sjöss utan även i en mängd psalmer av helt annat innehåll). Få psalmer ha dock någon motsvarighet till Gyldenstolpes livfulla realism. Lägg t.ex. märke till avslutningsversens begynnelse: »Styrmannen vthi stormen offta synen tårkar.» Hur dämpad är däremot icke tonen i Paschasius Reinigkes bönepsalm »vmb Erhaltung der christlichen Kirchen»¹⁵). Den femte strofen av »Vater aller Barmhertzigkeit / der du dir Erden allzeit» må anföras som exempel. »Das Schiff deiner christlichen Lehr / wollestu mitten auff dem Meer / gnedig erhalten alleweg / das es nicht sinck vnd vnterleg.» Nathan Chyträus (Kochhaf), som med stor förkärlek använder sjösymboler, kommer Gyldenstolpe närmare, ehuru icke ens han förmår leva sig in i sitt ämne på samma sätt som den svenske åbojuristen. Se Chyträus' psalm om Kristi skepp »Hilff Gott, mein Herr / wo kumpt doch her»¹⁶).

¹³) G. E. Klemming-J. G. Nordin, Svensk boktryckeri-historia 1483—1883, Stockholm, 1883, sid. 158 och 175.

¹⁴) Collijn, a. a., II, Uppsala, 1944—46, sp. 1066.

¹⁵) Ph. Wackernagel, Das deutsche Kirchenlied, V, Leipzig, 1877, sid. 89 n:r 134.

¹⁶) a. a., V, sid. 186 n:r 258. Se även sid. 187 n:r 135 v. 8.

Ytterligare jämförelsematerial gives i Joh. Posthius' »Das Schifflein auff dem Meer so wilde»¹⁷⁾.

De tvenne sidorna av den svenska fromhetstypen, den innerliga, veka hinsideslängtan och den kärvt manliga gudsförtröstan, kunna sägas på ett fullgott sätt bliva representerade i bröderna Gyldenstolpes psalmer. Den religiösa lekmanndiktningen växte sig stark i den ortodoxa kyrkans hägn.

Bengt Wahlström.

Svenska litanior från medeltiden.

Vid datering av medeltida liturgiska manuskript är helgonkulten ett av de bästa hjälpmedlen. Vanligen vänder sig forskaren då till kalendariet, som på ett överskådligt sätt visar kyrkoårets helgondagar. I många handskrifter saknas emellertid kalendarium. Detta är oftast fallet i våra manuale- och pontifikalehandskrifter, vilka genom sin komposition sakna anknytning till kyrkoåret och följaktligen icke äro i behov av något kalendarium. I sådana fall återstå vanligen endast litanior som hjälpmedel för dateringen.

Av de många litanior, som numera äro brukliga inom den romerska kyrkan, är det endast en, som är av medeltida ursprung, nämligen allhelgonalitanian (*litaniam omnium sanctorum*). Denna nyttjades vid ett flertal tillfällen. Vid påsk- och pingstafton, då en högtidlig invigning av dopvattnet (*benedictio fontis*) ägde rum, sjöngs allhelgonalitanian som processionshymn. I vissa stift utbyttes den dock mot den rimmade »*Rex sanctorum angelorum*»¹⁾.

Sedan gammalt användes litanian som förbön vid sjukbesök. Vanligen förekom den då i något förkortad form, för att den sjuke icke skulle uttröttas genom aktens längd. Litanians karaktär av förbön för den sjuke framgick klart av ministranternas svar, som plägade lyda »*Ora pro eo*». Litanians gamla karaktär av processionsång går igen i flera av våra sjukbesöksformlär. Dessa kom-

¹⁷⁾ a. a., V, sid. 300 n:r 461.

¹⁾ Se härom H. Johansson, *Hemsjömanualet* s. 126 ff. Lund 1950. (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia. 24.)

pletteras genom bestämmelser i svenska synodalstatut. I ett sådant från Linköpings stift påbjudes att litanian och botpsalmerna skola reciteras på vägen till den sjuke². Då processioner knappast kunnat genomföras på landsbygden, har en inskränkning måst göras, nämligen »in villis forensibus». Härmed torde menas, att processionen skulle anordnas, där så kunde ske, d. v. s. i städer, samhällen etc.

Litanian hade vidare sin givna plats i ordalierna, rättsliga handlingar med liturgisk inramning, som kommo till användning, när tillräckliga bevis saknades för att förklara en misstänkt person skyldig. Även här fick litanian sin speciella utformning. Ett särskilt led insattes med en bön om att rättvisan måtte segra³. Vid järnbörden (iudicium ferri) infogades »Ut ferrum istud benedicere et consecrare digneris, te rogamus». Med ferrum menas här det uppvärmda järn, som den anklagade skulle bära för att bevisa sin oskuld.

Slutligen förekom litanian vid en mängd konsekrationer och benedictioner. Vissa högre vigningar, som förrättades av stiftets biskop, hade litania i sina formulär. Härigenom kom den att få sin plats även i pontifikalena. Såsom är att vänta innehåller därför pontifikalehandskriften C 441 i Uppsala universitetsbibliotek, som tillhört Lunds ärkestift, en sådan litania.

Litaniorna avspegla mycket noggrant helgonkultens utveckling, och i många formulär kan man se, huru nya helgonnamn tillagts av en senare hand. Härigenom blevo gamla litanior åter moderna och motsvarande en ny tids krav. Men även på andra sätt inregistrerar en litania helgonkultens utveckling. Genom strykningar ha stundom äldre helgon, vilkas kult på något sätt fallit i glömska, borttagits ur litanians helgonlista.

Genom ett studium av litaniorna åskådliggöres differenserna mellan de svenska stiftens i fråga om helgonkulten. Varje stift hade vanligen sina speciella helgon, vilkas kult särskilt vårdades. Sådana helgon erhöilo en mycket framskjuten plats i litaniorna. Överhuvud är det ofta möjligt att genom helgonens ordningsföljd

²) »Precipimus, quod sacerdotes ituri ad infirmos in villis forensibus... cum candela et campana, teneant corpus Christi in pixide eburnea vel argentea, tunc reverenter cantantes septem preces cum litania, ad infirmos accedant...» H. Reuterdaahl, Statuta synodalia s. 61. Lund 1841.

³) »Ut iusticie non dominetur iniquitas sed subdatur falsitas ueritati, te rogamus».

fastställa en handskrifts proveniens. Placeringen blir även en sorts värdemätare på kultens intensitet — något, som påminner om kalendariets festgrader.

Slutligen ge litaniorna en bild av uniformiteten inom ett visst stift. Som norm gällde domkyrkans liturgi, och dess litanian skulle läsas i alla stiftets helgedomar. Av bevarade litanior från mindre landskyrkor — gärna från stiftets utkanter — ser man, huru denna bestämmelse i praktiken genomfördes. I allmänhet torde ett helgon först ha lanserats i stiftstadens domkyrka och först så småningom trängt igenom hela stiftet. En jämförelse mellan olika litanior kan visa, huru lång tid en sådan procedur tagit. Många litanior, som tillhört avlägset belägna kyrkor, kunna innehålla helgon, som icke återfinnas i domkyrkans liturgiska böcker. I sådana fall kan det vara fråga om lokalhelgon, som aldrig kanoniserats eller sanktionerats av kyrkan. I vissa fall kunna t. o. m. förbjudna helgon stå kvar i litaniorna. Ett intressant exempel på detta ger den på lateransynoden förbjudne ärkeängeln Uriel, som dock fortfarande åkallas i västeråsbreviariet A 102 (i Kungl. biblioteket).

Som synes är kännedomen om litaniorna av utomordentlig betydelse för utforskandet av helgonkultens historia — en gren av liturgiken, som är mycket litet behandlad på kontinenten och i England i allmänhet och i Norden i synnerhet. Såsom ett nödvändigt förarbete framstår utgivandet av litanior i tryck, vilket också till fullo insetts av utländska forskare. Sålunda började den framstående belgiske liturghistorikern M. Coens utgiva en serie kontinentala litanior⁴.

I det följande komma att behandlas ett antal icke tidigare publicerade svenska litanior. Föreliggande uppsats kommer närmast att taga sikte på Linköpings stift, varifrån ett mycket rikligt liturgiskt källmaterial bevarats. Allhelgonalitanians allmänna uppbyggnad var i stort densamma under hela medeltiden. Då den redan tidigare blivit behandlad från en sådan allmän synpunkt⁵), komma kommentarerna i fortsättningen att inskränka sig till speciella egenheten eller sådant, som är av betydelse för förståelse av traditionen i Linköpings stift.

⁴) M. Coens, *Anciennes litanies des saints* (Analecta bollandiana. 54—55; 59. Bruxelles 1936 ff).

⁵) Johansson, a. a. s. 129 ff.

Den första litanian är hämtad från missalehandskriften A 97 i Kungl. biblioteket. Den har tillhört den medeltida traditionen inom Linköpings stift och daterat sig till tiden omkring 1400. Den andra litanian befinner sig i breviariet A 36 i samma bibliotek och representerar stiftstraditionen vid medeltidens slut. Den är sålunda ungefär ett sekel yngre än den första. Med dessa kunna jämföras litanian i det 1525 tryckta Manuale Lincopense, vilket återger stiftets officiella tradition. Detta är emellertid redan tidigare tillgängligt i modernt tryck⁶⁾.

A 97 fol. 63 v.

Sancta Maria, ora pro nobis.	Sancte Cypriane.
» dei genitrix.	» Laurenti.
» virgo virginum.	» Vincenti.
Sancte Michael.	» Crysogone.
» Gabriel.	» Cosma.
» Raphael.	» Damiane.
Omnes sancti angeli et archangeli.	» Fabiane.
Sancte Johanes Baptista.	» Sebastiane.
Omnes sancti patriarche et prophete.	» Olaue.
Sancte Petre.	» Erice.
» Paule	» Georgi.
» Andrea.	» Albane.
» Iacobe.	» Vite.
» Iohannes.	Sancte Dyonisi cum sociis tuis.
» Thoma.	» Mauriti cum sociis tuiis.
» Iacobe.	Omnes sancti martyres dei.
» Philippe.	Sancte Silvester.
» Bartho'omee.	» Gregori.
» Mathee.	» Leo.
» Symon.	» Hylari.
» Thadee.	» Nicolae.
» Mathia.	» Ambrosi.
» Marce.	» Augustine.
» Luca.	» Seuerine.
Omnes sancti apostoli et ewangeliste.	» Remigi.
Sancte Stephane.	» Germane.
» Line.	» Bricci.
» Clete.	» Benedicte.
» Clemens.	» Botulphe.
» Sixte.	» Anthoni.
» Corneli.	Omnes sancti confessores dei.

⁶⁾ Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Hrsg von J. Freisen. Paderborn 1904.

Sancta Maria Magdalena.	Sancta Iuliana.
» Maria Egyptiaca.	» Katherina.
» Perpetua.	» Petronilla.
» Felicitas.	» Praxedis.
» Agatha.	» Valburgis.
» Lucia.	» Potenciana.
» Agnes.	» Eufemia.
» Cecilia.	» Fides.
» Anastasia.	» Spes.
» Margaretha.	» Caritas.
— » Birgitta.	Omnes sancte virgines et vidue.
» Scolastica.	Omnes sancti.
» Gertrudis.	Propicius esto...

Som synes inledas apostlarnas rad med Petrus och Paulus. Dessa båda intogo en särställning, Petrus såsom den förste biskopen i Rom och Paulus som den store hednamissionären. Denna särställning markerades även inom andra områden av liturgien. Vanligen heter det »per Petrum et Paulum et omnes apostolos». Trots att bibeln relativt utförligt behandlat dessa apostlars levnad, tog liturgien den apokryfiska litteraturen till hjälp⁷⁾.

Av nordiska helgon förekomma förutom Birgitta endast Olof och Erik, vilka dyrkats i vårt land ända sedan 1100-talet. I den officiella stiftsliturgien hade båda högsta festgraden, totum duplex. Dessa båda helgon konkurrerade tidtals om populariteten i vårt land. Detta kan avläsas genom den inbördes placeringen i litaniorna. Ordningen Olof—Erik är den gängse i Linköpings stift och är densamma i A 36. Övriga svenska helgon, såsom Botvid, Eskil och David, tillhöra den utgående medeltiden och kunna icke påträffas i en så tidig litanian som i A 97. Att Birgitta måste vara med i en linköpingslitanian från denna tid är självklart. Hon kanoniserades redan 1391.

En jämförelse med litanian i A 36 visar, att antalet helgon är färre i A 97. Under 1400-talet ägde nämligen ett enormt uppsving av helgonkulten rum. En mängd sådana senmedeltida helgon, såsom Elisabet, Barbara och Ursula, äro nytillkomna i den yngre litanian. Hit höra också de ovan nämnda svenska helgonen.

Ytterligare några helgon äro värda att närmare beaktas. A 97

7) Den medeltida liturgien har utnyttjat bl. a. Acta Pauli et Theclae, Acta Petri samt Passio Petri et Pauli.

8) Hdskr felaktigt angangeli.

innehåller den från Tyskland kommande Valborg, vars dag firades den 1 maj. Hennes dag var icke upptagen i de officiella kalendarierna för Skara, Västerås och Åbo men väl i Linköping, där hon betecknades med memoria. Helgontrion Fides, Spes och Caritas voro martyrer från Rom och firades den 1 aug. eller 14 sept. Ehuru de icke äro med i det officiella kalendariet, ha deras namn kommit med i allhelgonalitanian. I Manuale Lincopense äro de emellertid uteslutna.

A 36 fol. 123 ff.

Sancta Maria, ora pro nobis.

- » dei genitrix.
- » uirgi uirginum.

Sancte Michael.

- » Gabriel.
- » Raphael.

Omnes sancti angeli et archangeli⁸⁾.

Omnes sancti beatorum spirituum ordines.

Sancte Iohannes Baptista.

Omnes sancti patriarche et prophete.

Sancte Petre.

- » Paule.
- » Andrea.
- » Iacobe.
- » Philippe.
- » Iohannes.
- » Thoma.
- » Iacobe.
- » Mathee.
- » Bartholomee.
- » Symon.
- » Thadee.
- » Mathia.
- » Marce.
- » Luca.
- » Barnaba.

Omnes sancti apostoli et ewangeliste.

Omnes sancti discipuli domini.

Omnes sancti innocentes.

Sancte Stephane.

- » Line.
- » Clete.
- » Clemens.
- » Sixte.
- » Corneli.

Sancte Cypriane.

- » Laurenti.
- » Vincenti.
- » Crisogone.
- » Cosma.
- » Damiane.
- » Fabiane.
- » Sebastiane.
- » Olauc.
- » Erice.
- » Henrice.
- » Eskille.
- » Bothwide.
- » Kalixte.
- » Tyburci.
- » Valeriane.
- » Vitalis.
- » Iohannes.
- » Paule.
- » Vite.
- » Modeste.
- » Geruasi.
- » Prothasi.
- » Theodore.
- » Lamberte.
- » Blasii.
- » Christofore.
- » Kanwte.
- » Georgi.
- » Petre.
- » Thoma.
- » Magne.
- » Dionisi cum sociis tuis.
- » Maurici cum sociis tuis.
- » Uplite cum sociis tuis.

Sancte Eustachi cum sociis tuis.

Omnes sancti martyres.

Sancte Silvester.

- » Gregori.
- » Ambrosi.
- » Augustine.
- » Ieromine.
- » Martine.
- » Nicholae.
- » Sigfride.
- » Bricci.
- » Leo.
- » Hylari.
- » Bothulphe.
- » Anthoni.
- » Egidi.
- » Leonarde.
- » Bernarde.
- » Benedicte.
- » Franscise.
- » Dominice.
- » Seuerine.
- » Riqwardii.
- » Vedaste.
- » Amande.
- » Thoma.
- » Remigi.
- » Bodowite.
- » Ubalde.
- » Alexi.

Omnes sancti confessores.

Sancta Maria Magdalena.

- » Maria Egipciaca.
- » Anna.
- » Elisabeth.
- » Byrgitta.
- » Martha.

Sancta Felicitas.

- » Perpetua.
- » Agata.
- » Agnes.
- » Cecilia.
- » Lucia.
- » Katerina.
- » Margareta.
- » Anastasia.
- » Scolastica.
- » Petronilla.
- » Praxedis.
- » Walbwrghis.
- » Potenciana.
- » Eufemia.
- » Barbara.
- » Dorothea.
- » Clara.
- » Gerthrudis.
- » Emerenciana.
- » Cristina.
- » Prisca.
- » Helena.
- » Sapiencia.
- » Fides.
- » Spes.
- » Caritas.
- » Castitas.
- » Brigida.
- » Applonia.
- » Ursula cum sodalibus tuis.

Omnes sancte uirgines.

Omnes sancte uidue et continentes.

Propicius esto...

Den kristna traditionen har alltid varit mån om att bevara apostlarnas tolvtalet. Medeltiden lade ned en särskild symbolik i detta tal⁹⁾. I litaniorna gällde det närmast att ersätta Judas Iskariot med någon annan. Vanligen insattes Paulus men stundom Mattias. Båda nu behandlade litaniorna ha emellertid infogat bådadera. I Manuale Lincopense har man dock uteslutit Mattias och återvänt till tolvtalet. Även i övriga svenska stiftshandböcker — såsom Manuale Upsalense 1487 och Manuale Aboense 1522 — har detta

⁹⁾ Se härom Caesarius de Heisterbach, Dialogus miraculorum 8:55.

återställts. Utrensningen är ett utslag av den noggranna granskning liturgien genomgick, innan den vid medeltidens slut kodifierades i tryck.

Ordningen bland martyrerna Olof och Erik är, som sig bör, densamma i båda litanion. I A 36 äro bland martyrerna tillfogade Henrik, Eskil, Botvid och det danska helgonet Knut. Där emot saknas David, Västmanlands apostel. Davidskulten var dock huvudsakligen inskränkt till mälardalskapen, och icke ens i det sena linköpingsmanualet är David med.

Bland nytillkomna helgon i A 36 märkes vidare Sigfrid. Däremot saknas Ansgar, vilken emellertid är upptagen i manualet. Ansgarskulten blomstrade först vid slutet av 1400-talet och början av 1500-talet och synes ha haft sitt egentliga säte i Vadstena kloster. I stiftets kalendarium hade Ansgar duplex grad, vilket är högre än i något annat svenskt stift.

Birgitta intager en förnäm plats bland de kvinnliga helgonen. Även hennes dotter Katarina blev föremål för kult, men har icke medtagits i någon av de här behandlade litanion. Hennes kult var närmast koncentrerad till Vadstena. Linköpingsantifonariet C 481 i Uppsala universitetsbibliotek, som representerar mycket sent 1400-tal, nämner sålunda hennes namn. Hennes ikonografiska kännetecken var en lampa samt en hind, som vilade vid hennes fötter.

Slutligen bör nämnas något om den roll de speciella ordenshelgonen intaga i de nu behandlade litanion. De stora klosterordenarna fingo med tiden så stort anseende, att deras helgon vunno insteg även i sekulära litanior och kalendarier. Benediktinhelgonet Gertrud av Nivelles är med i båda litanion. Hennes kult nådde Sverige från Nederländerna och Tyskland i slutet av 1300-talet. Gertrudskulten bör därför ha varit ganska ny, när handskriften A 97 sammanställdes. Även i hemsjömanualet, som är av ungefär samma ålder, återfinnes Gertruds namn.

A 36 har tagit med de båda ordensstiftarna Franciskus och Dominicus. Franciskus dag (4/10) stadfästes 1228 för hela kyrkan. Hans kult utbreddes sig snabbt i vårt land. Dominicus, som kanoniserades 1234, slog icke igenom lika hastigt. Ärkebiskopen i Uppsala Nils Allesson måste inskräpa hans kult i sina synodalstatuter 1297¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Se Diplomatarium Suecanum 1187.

Ytterligare ett franciskanhelgon är med i den yngre litanian, nämligen Klara av Assisi. Hon dog 1253 och kanoniserades två år senare. Hon dyrkades i Sverige under tiden närmast efter sin död, Senare föll dock hennes kult i glömska för att uppnå en ny blomstring vid medeltidens slut. Hennes frånvaro i A 97:s och hemsjömanualets litanior är således fullt i linje med utvecklingen. Fullkomligt på sin plats är också hennes närvaro i den sena A 36.

Hilding Johansson.

Recensionier.

Helmut Echiernach, Der Kommende. Die Offenbarung St Johannes' — für die Gegenwart ausgelegt. Gütersloh 1950. 186 sid.

Undertiteln — Johannes' uppenbarelse tolkad för nutiden — verkar inte särskilt lockande. Man väntar sig en alltför tillrättalagd omtolkning för modernt bruk. Men redan författarens inledning visar, att det här är fråga om någonting annat och mer än en from utläggning, som förtar konkretionen och udden i bibelordet. Hans exegetiska princip, som han medvetet anknyter till existentiellfilosofien, är, att man inför en text måste fråga: 'Vad har denna text att säga oss idag?' Detta låter alltför 'uppbyggligt', men vid närmare eftertanke visar det sig vara en riktig metod. Exegetik är inte arkeologi eller estetik utan utläggning av Guds eviga ord, som alltid bevarar sin aktualitet. Man kommer inte verkligen åt det tidshistoriska utan denna engagerat lyssnande inställning, liksom man inte förnimmar det aktuella budskapet utan kännedom om tids-historiska förhållanden. Men denna inlevelse i texten är möjlig endast i

Kyrkan, ty hon är platsen för en dialog mellan Gud och människa, som går genom hela historien.

Bibels sista bok är svaret på frågan om världshistoriens mening, som ligger i dess slut, vilket tillika är dess mål. Alla mänskliga försök att 'förutsättningslöst' yttra sig om världens framtid leda antingen till fullkomlig skepsis eller till tomma illusioner. 1800-talets framstegstro är framsprungen ur kristen ande, men den är förfalskad, sekulariserad kristendom. Utanför kristen tro finnes endast den radikala pessimismens väntan på alltings undergång, antingen såsom grekernas lära om världsbranden, såsom germanernas myt om gudaskymningen eller i form av den moderna naturvetenskapens förkunnelse om en ny istid till följd av universums kölddöd eller en våldsam kosmisk katastrof såsom den mänskliga historiens definitiva avslutning.

Det svar, som den förhårligade Kristus ger oss, skiljer sig lika mycket från den utomkristna världens pessimism som från framstegstrons optimism. Han förkunnar på en gång denna världens undergång — det är

sanningen i den utomkristna pessimismen — och Kristi ankomst och slutliga seger. Johannes' uppenbarelse talar om framtiden men därmed också om nutiden. Ty nutiden förstår man endast i ljuset från framtiden, och den kommande tidsåldern har redan brutit in i nutiden — i Kyrkan. Hur förf. sedan i detalj utför denna tolkningsprincip skall icke här utförligare behandlas. Endast några stickprov må lämnas. Redan rubriceringen av de olika huvuddelarna i Apokalypsen är talande; I. Der Weckruf, kap. 1—3; II. Der Sinn der Kirchengeschichte, kap. 4—9; III. Der Endkampf zwischen Kirche und Welt, kap. 10—20; 10; IV. Der Ausblick, kap. 20: 11—22: 21.

Behandlingen av sändebreven till de sju församlingarna kännetecknas av en friskhet, som gör de olika situationerna omedelbart aktuella. Efesus' församling är typen för den konventionella, korrekta men förstelnade kristendomen. Satans synagoga i Smyrna kan vara en riktning, som objektivt har rätt men saknar kärlek. Liksom den sanna Kyrkans kriterium är en förening av sann tro och kärlek, så kännetecknas Satans synagoga framför allt av tro utan kärlek. Pergamus' församling anfäktas av frestelsen till anpassning efter massan, men hjälpen finns i det fördolda mannat, d. v. s. nattvarden, och i den namnförsedda vita stenen, vilken syftar på dopet. Tyatira representerar heresiens underminering av en kyrka inifrån, till dess kätteriet demaskerar sig självt såsom den autonoma människans uppror mot Gud. Sardes är den sovande, Laodicea den dömda — men ännu icke fördömda — kyrkan, medan Filadelfia är den saliga församlingen, luttrad genom trofast uthärdade prövningar och stående på gränsen till den eviga världen.

Problemet om det tusenåriga riket (kap. 20: 1—10) löser förf. med den dialektisk-kyrkliga syn, som är honom egen. Både den apokalyptiska och den kyrkohistoriska tolkningen har sitt mått av sanning, men ingendera är tillfyllest, ehuru förf. mest lutar åt den kyrkliga. Felet är, om man gör Kyrkan till en i sig själv vilande, självbelåten storhet. Om däremot Kyrkan såsom i NT får vara det kommande gudsricket, som är mitt ibland oss men ändå alltid förblir ogripbart, så är tusenårsriket helt enkelt Kyrkans epok i historien, vilken avslutas av det stora avfallens tid med världsmakternas angrepp. I Kyrkan sker den första uppståndelsen genom dopet. Inom hennes sfär härskar Kristus i sitt fridsrike. Den fulländade Kyrkan, som är evig, döljer sig bakom förlåten, men i gudstjänsten blir skiljeväggen helt tunn och i sakramentsfirningen bryter det eviga in i tiden. Här kommer Kristus.

Boken är fascinerande och upplåter för läsaren mycket av hemligheterna i Johannes' uppenbarelse. Den är nyttig som studiebok och samtidigt till uppbyggelse i ordets bästa mening. Den är en from och lärd mans meditation i Kyrkan över Bibelns sista och kanske mest strålande bok. Den är ett lysande prov på kyrklig exeges även om man, naturligtvis, måste göra ett och annat frågetecken. Ett sådant är: vad blir till sist skillnaden mellan det tusenåriga riket, den eviga Kyrkan och den i historien kämpande Kyrkan?
G. A. Danell.

*Psaltaren, tonsatt av Ilmari Krohn.
Suomen Luterilainen Evankelium-
iyhdistys. Tammerfors 1950.*

Den mer än 80-åriga finländske musikkonstnären Ilmari Krohn är känd

som framstående musikteoretiker och Sibelius-kommentator. Han har dessutom gjort stora insatser på den andliga musikens område genom att utgiva koralbearbetningar och kyrkliga kompositioner. Nu föreligger hans ålderdoms storverk i fullbordat skick — samtliga Psaltarens 150 psalmer tonsatta. Utgivandet har påbörjats, och första häftet, omfattande psalmerna 1—6, har utsänts. — Beträffande tonsättarens intentioner må följande uttalande av honom själv citeras: »Här föreliggande utgåva av psalmerna syftar mot en delvis självständig lösning av de problem, som möta vid psaltarpсалmernas praktiska användning: den grundar sig visserligen på den traditionella s. k. gregorianska melodiken, men denna har utvecklats i enlighet med nutida konstuppfattning och å andra sidan återfått sina ursprungliga av bruket stadfästa uttrycksvärden». Kompositören har alltså valt den vägen att omforma de gregorianska stilelementen till ett personligt färgat tonspråk, som dock är buret av inlevelsen i kyrkans klassiska musik. Han avstår från att använda psalmtönerna men ansluter sig nära till kyrkotonarternas metodik. Framförandet är avsett att ske responsorialt mellan liturg och församling. Sångstämman är rytmiskt fri och förefaller för en icke språkkunnig väl följa texten. I varje psalm återkomma antifoner, som också finnas harmoniserade för blandad kör. I övrigt är församlingens liksom liturgens partier åtföljda av beledsagande orgelsats. Den senare är relativt självständigt behandlad och uppvisar på enstaka punkter en (i detta sammanhang) överraskande djärv harmonisering, som vittnar om tonsättarens säregna begåvning på detta område men som kanhända i någon mån bryter mot stilen i övrigt (septimor, överstigande kvinter etc.) — Man har

anledning beklaga, att dessa kompositioner icke ha utgivits med svensk text samtidigt som finsk, så att Krohns intressanta och imponerande verk kunnat prövas också i Sverige.

Inge Lofström.

Roosval, J., Gotländsk Vitriarius, Generalstabens litografiska anstalts förlag, Stockholm, 224 textsidor, 186 illustrationer, 27 färgplanscher i ljustryck, häft. kr. 60:—.

Professor Johnny Roosval, den svenska kyrkliga konsthistoriens grand old man, har genom den långa rad av böcker och arbeten, han utgivit, tecknat bilden av den svenska medeltidskyrkan och hennes konstnärliga utsmyckning på ett sällsynt levande och fängslande sätt. Sida vid sida med den konsthistoriska exaktheten i bedömningen framstår i hans skrifter den varma kärleken till det budskap, för vilket kyrkokonsten allena är ett språkrör. Johnny Roosval har bättre än de flesta konsthistoriker lyckats framställa sin vetenskap på ett sådant sätt, att det religiösa budskapet ständigt lyser igenom och kommer till sin fulla rätt.

När man tar del av 70-åringens nyutkomna monumentalverk om de gotländska glasmålningarna, fascinerar man inte bara utav den oändliga möda, som ligger bakom detta arbete, utan också och icke minst utav den fantastiska lärdom, författaren besitter i medeltida teologi och tänkande. Gotländsk Vitriarius, vårt första stora arbete om vårt lands medeltida glasmåleri, omspanner inte bara det rent konsthistoriska, utan erbjuder också en gruppering av materialet ur ikonografisk synpunkt, där stoffet ordnats i fem huvudavdelningar: Kristi barn-

domshistoria, Kristi offentliga liv, Kristi lidande och uppståndelse, Kristi anlete samt Maria, änglar och helgon i representationsbilder. Det är med verklig glädje, som en teolog tar del av Roosvals tolkningar och beskrivningar av de bibliska scenerna. Man överväldigas gång efter annan av den kärlek, som författaren hyser till de bibliska berättelserna och den förtrogenhet med Bibelns värld, han besitter.

I arbetets inledningskapitel behandlas glasmålningarnas omistlighet, och sedan får man i de följande kapitlen en översikt av glasmåleriet under de stilhistoriska epoker, som under 1200- och 1300-talen avlösa varandra. Härpå följer den redan nämnda genomgången av framställningarna. Författaren går igenom motiv efter motiv och placerar in de skilda kyrkornas glasmålningar i denna serie. Man får på så sätt en mycket god bild av hur en kyrka med fullständigt bevarad uppsättning av glasmålningen har tett sig. Efter den ikonografiska genomgången följer en översikt av ramverk, ornament och färg hos de fem stilar, som författaren iakttagit. I nästa avsnitt, konstnårsregistret, presenterar författaren ett tjugotal vitriarier, vilka han — liksom tidigare beträffande stenmästarna — försett med träffande pseudonymer. Man är författaren tacksam, att han utarbetat ett ikonografiskt register och ett geografiskt.

För en läsare, som icke besitter vare sig konsthistoriska eller ikonografiska kunskaper, ligger arbetets omedelbara tillgänglighet och njutbarhet i de rikhaltiga bilderna. Framför allt äro färgplanschernna förmedlare av så mycken skönhet och rikeedom, att boken enbart för deras skull är värd sitt pris. Glasmålningarna har ju i motsats till de medeltida kalkmålning-

arna behållit sina ursprungliga färger, och den färgsymfoni, som från dessa strålar emot betraktaren, hör till de mest fantastiska skönhetsupplevelser, man kan göra. Boken kan ur denna synpunkt mycket varmt rekommenderas som presentbok.

Gotländsk Vitriarius är en värdefull gåva, och tacksamheten mot Johnny Roosval för detta jättearbete borde vara mycket stor. För var och en älskare av medeltidens kyrkokonst är denna bok fullkomligt omistlig. Den fyller en lucka i litteraturen, och den öppnar rika perspektiv.

Benzt I. Kilström.

Thure Hastrup, Vore gamle Kirker. 2. Gyldenlalske Boghandel København 1950. Kr. 6:50.

Rektorn vid Esbjergs Latinskole, Thure Hastrup, är inte bara klassisk filolog utan också skicklig konsthistoriker och bl. a. författare till ovan nämnda 120-sidiga handbok om danska kyrkor. För den, som vill skaffa sig en modern, kortfattad skildring i det rika ämnet kan Hastrups bok livligt anbefallas. Stoffet är skickligt avvägt, och varje periods representanter äro åskådligt framställda. Som sig bör är det mesta utrymmet ägnat den romanska konsten, eftersom 93 % av Danmarks medeltidskyrkor tillkommo före 1250. Kortfattade orienteringar ges också beträffande teknik, vilket ökar bokens användbarhet. Någon enstaka gång kan man kanske ha något avvikande mening än författaren, t. ex. beträffande kalkmåleriernas teknik, som icke är fresko utan secco (även i romansk tid). Den nya tiden är till den grad summariskt behandlad att av huvudstadens många nya kyrkor är bara Grundtvigs mindekirke nämnd.

Benzt Cnattingius.

Sigwart Werner, Danske Kirker.
J. H. Schultz Forlag, 2. Opl.
Kjb. 1950.

Den skicklige fotografen Sigwart Werners bilderbok av danska kyrkor har redan upplevt 2 upplagor, och det är den verkligen värd. Att bläddra i hans bok med de utsökta fotografierna är både stimulerande och intresseväckande. Danmarks mest typiska kulturuttryck träder emot en i sin rikedom och egenartade tjusning. Intet land i världen äger en sådan skatt av medeltidshelgedomar. Och få länder, England undantaget, har bevarat dem och deras omgivning så omsorgsfullt. De själländska byggnaderna av frådsten, de jylländska av finbuggen granit eller rhensk tuff, Lolland-Falsters nätta tegelstenskyrkor, de bornholmska rundkyrkorna och Grenaa-bygdens kritstenskyrkor markera alla sin egenart i landskapet. Till denna bild av små fina sockenkyrkor kommer de ståtliga katedralerna och stadskyrkorna, Roskildes väldiga tegeldom, Ringsteds och Sorös romanska monumentalbyggnader, S. Knuds, Ribe, Haderslevs och Aarhusdomernas spensliga gotik. Till varje bild finns en kort förklarande text, ytterligt knapp, men desto mera koncentrerad och korrekt. För dessa bildtexter liksom för en inledning svarar dr. phil. Jan Steenberg. Särskilt är inledningen mönstergill som introduktion till studiet av bilderna. För en vän av kyrkokonst finns knappt något verk, som kan bereda läsaren och betraktaren större glädje.

Bengt Cnattingius.

Erik Petzäll, Fristads kyrka. Författares Förlag. Borås 1950.

Till hundraårsdagen av Fristads kyrkas nya byggnad i Skara stift ut-

gavs en liten minnesskrift av församlingens kyrkoherde. Den är värd att ihågkommas som en mönstergill framställning av en kyrkobyggnadsfråga under empiren. Sådana faktorer som befolkningsförhållanden och ekonomi ha uppmärksamats och dessutom har byggnadsärendets behandling hos myndigheterna kunnat följas. Man får veta bl. a. hur det gick till när byggmästare P. Petterssons av K. Majjt underkända förslag kom till utförande. Petzälls skildring av byggnadshistorien innehåller också flera andra märkliga uppgifter, som gör denna skrift värdefull.

Bengt Cnattingius.

Benjamin Lidholm, Medelplana och Västerplana kyrkor. Lidköping. Förf. förlag. 1950.

De båda Kinnekullekyrkorna ha fått en utförlig och intresseväckande skildrare i B. Lidholm. Medelplana empirkyrka byggd 1823—24 fick ersätta en sedermera tillbyggd medeltidskyrka, vars dyrbaraste minnesmärke är det Aurellerska epitafiet. Det bör påpekas, att namnet Fr. S. Silfverstolpe på ritningen anger godkännandet i överintendentsämbetet, inte arkitekten, som förf. menar. Västerplana kyrka från 1737 är en av bygdens sevärdheter mest tack vare takmålningarna av Olof Collander (1729) och Johan Liedgren (1737) i den kända Leckösti-len. Det vackra krucifixet kan icke dateras så tidigt som till 1200-talet, som förf. menar, utan tidigast till 1300-talets senare hälft. Efter ingående beskrivning av kyrkan och dess inventarier följer en skildring av prästgården samt axplock ur sockenstämmoprotokoll. Boken är läsvärd även utanför hembygdens gränser.

Bengt Cnattingius.

Körmusik: *Gunnemar Carlstedt:* »O Jesu Krist, dig till oss vänd», *Carl Nielsen:* »Förunderligt och märkligt» och »Guds änglar i höjd». *Chr. Nilsson:* »Given åt Herren», *Jacob Nyvall:* »Kom låt oss Herren lova», *Daniel Olsson:* »Konung hög, av Davids stam», »Helge Ande hjärtats nöje», »I himmelen sjunger». — *Vald. Söderholm:* »När julagsmorgon glimmar», »I denna ljåva sommartid». *Hugo Hammarström:* »På Marie Bebådelsedag.» *Sune Sundberg (arr.):* »Fröjda dig, o kristenhet». *Pa estrina:* »Sicut cervus», *Vittoria:* »Domine, non sum dignus». *Gottfrid Berg:* »Madrigaler och körvisor». »Sicut cervus» är utgiven av Sveriges Körförbund. Alla övriga av Nord Musikförlaget.

Henry Weman: »Utan bröllopskläder» (N. M.) *Gustaf Aulén:* »Nu gläd dig min ande, i Herren» (Diak.)

Orgelmusik: *Albert Runbäck:* *Oferitoriepreludier* (N. M.)

Gunnemar Carlstedt, ung organist i Vinmerby, debuterar som tonsättare av kyrkomusik med ett stycke för fyrst. bl. kör, »O Jesu Krist, dig till oss vänd» med ansluten doxologi (psalmens 4:de vers). Beroendet av goda förebilder, framför allt av Gottfrid Berg, för vilken Carlstedt studerat, är otvetydigt. Lika tydligt förnimbar är emellertid en strävan efter att åstadkomma god och schablonfri kyrkomusik. Han önskas god framgång på den inslagna vägen, samt fantasi och vishet att inte alltför mycket fastna i den »kyrkliga normalstil», i vilken en god del av vår samtida svenska kyrkomusik gärna vill stelna. Han första tryckta komposition är

väl värd att förmedlas till menigheterna.

Två av Carl Niensens »Salmer og aandelige Sange» har utgivits i särtryck ur »De ungas hymnarium»: »Förunderligt och märkligt» och »Guds änglar i höjd». Båda sångerna har denna enkla och betagande skönhet som är välkänd från Niensens produktion i det lilla formatet, och även om mästaren av Thomas Laub ej ansågs vara »barn i huset» i kyrkomusikaliskt hänseende, så torde dessa enkla och friska sånger fylla en stor uppgift i våra gudstjänster. (I detta sammanhang kan påminnas om den intressanta beskrivningen över Laubs och Niensens samarbete på folkvisans och den andliga sångens område som utomordentligt refereras i Meyers och Schandorf — Petersens Nielsen-bibliografi, del II.)

»Given åt Herren», motett för tack-sägelsedagen av Chr. Nilsson är ett lätt utförbart stycke, men musikaliskt skäligen ointressant. Det samma måste tyvärr sägas om »Kom, låt oss Herren lova», en tempelsång för bl. kör och orgel av Jacob Nyvall, som i sin patent-ståtlighet gör ett rätt tvi-velaktigt intryck.

Tre nya hymner av Daniel Olson föreligger: »Konung hög, av Davids stam» (för Trettondagen), »Helge Ande, hjärtats nöje» (Pingst) och »I himmelen sjunger» (Allhelgonadagen). Man noterar en ivrigare strävan att anpassa rytmiska tyngdpunkter efter textens. Tonsättaren förefaller ha lyckats bäst i den förstnämnda hymnen, vilken gärna rekommenderas. Sopranstämman i »Helge Ande, hjärtats nöje» verkar litet slapp i linjen, men f. ö. torde de flesta körer kunna få användning för Daniel Olsons nya hymner.

Damkörerna kunna utöka sin repertoar med två trest. sättningar av

Vald. Söderholm: »När juldagsmorgon glimmar» och »I denna ljuva sommartid». »På Marie Bebådelsedag» heter en enkel och melodiös tres. nykomposition av Hugo Hammarström.

Fem av de vanligaste julsångerna ha samlats till ett häfte benämndt »Fröjda dig, o kristenhet». De äro arrangerade för kör och skolorkester av Sune Sundberg. Arrangören avser tydligen att sångerna även skall kunna utföras tillsammans. Detta att döma av förspelen och de avslutande fyra takterna, som dock skänka en fullkomligt omotiverad operettkaraktär som sista intryck.

Av nytugivningar av gamla mästare anmäles denna gång Palestrinas berömda motett »Sicut cervus», utgiven i latinskt original. Det räcker väl att säga, att stycket av många anses höra till det skönaste som mästaren skrivit. Lätt att utföra är det inte, men vid dess inövande under en bildad och kunnig ledare bör de flesta körer ha väsentliga saker att lära sig om körteknik, musikalisk formgivning och många andra sköna ting. Som förstudie till »Sicut cervus» kan lämpligen utväljas en komposition av Palestrinas spanske lärlunge Tomas Ludovico Vittoria »Domine, non sum dignus», utgiven med latinsk och svensk text och bearbetad av Gudrun Zethelius. Den underbara kompositionen är särskilt lämplig för nattvardsgudstjänster.

Till Rikskyrkosångshögtiden i Uppsala hade Henry Weman komponerat en »Biblisk scen för bassolo och orgel». Kompositionen, som givits namnet »Utan bröllopskläder», har texten Matt. 22: 1—14, gestaltad för bassolo och orgel och omgiven av de båda psalmverserna för unison och blandad kör ad. lib. De linderotska stroforna ha givits en musik, som kan påminna om något slags arkaise-

rande dalakoralstil. Evangelietexten — baspartiet är dramatiskt utformat i en måttfullt »modern» stil och försedd med en målerisk orgel-sats. Att komma med ett värdeomdöme är för anmälaren rätt vanskligt. Nog finns det ställen som musikaliskt verkar mindre övertygande, men när stycket gives ett så gott framförande som var fallet i Uppsala, så uppenbarar det ändå goda förtjänster. De avslutande takterna t. ex. äro, i anmälares tycke, mycket vacker musik. Kompositionen gavs en mycket blandad kritik i pressen. Att det mottogs så odiskutabelt negativt utav en av stockholmskritikerna har jag emellertid litet svårt att förstå.

Einar Billings vackra psalm »Nu gläd dig, min ande, i Herran» har försetts med en ny melodi av biskop Gustaf Aulén, som anslår en ljusare tonart (F-dur) än den gamla sköna, mollstämda folkmelodien i koralboken. Vilken av de två melodierna som definitivt kommer att växa ihop med de vackra orden är väl vanskligt att förutsäga.

Nathan Söderbloms »I denna ljuva sommartid» har utkommit i särtryck i koralbokens sättning.

Av nytugiven orgelmusik föreligger en ny samling koralpreludier av Albert Runbäck: »Offertoriepreludier». I stilen skiljer de sig inte från Runbäcks tidigare, välgjorda arbeten i samma genre. Dock torde det snart finnas tillräckligt med preludiesamlingar. Tänkbart är det nämligen att en frestande röst framträder, så sagande till organister och studerande: »Nu behöver ni inte mera lära er att komponera preludier och att improvisera på orgeln. Allt finns ju att köpa på Nordiska Musikförlaget». Resultat: kyrkomusikalisk indolens.

»Att sjunga i blandad kör» är en konst, som man på sina håll har haft

en något för litet kännedom om och respekt för. Det torde vara riktigt att påstå, att arbetet på den bl. körsångens renässans, till stor del, har legat i händerna på de ambitiösa kyrkokörerna. Detta gäller utvecklandet av såväl sinnet för vad som är värdefull körmusik som av själva körtekniken, sättet att sjunga i bl. kör. Återupptäckandet i större skala av renässansens madrigal och profana körvisa kan nog mer eller mindre anses vara en följd av kyrkosångs rörelsens odlande av den gamla klassiska vokala kyrkomusiken. Vad den profana körmusiken beträffar, så är härvidlag den allmänna återupptäckten av gamla skönhetsvärden en lika glädjande företeelse som motsvarande förhållande inom kyrkomusiken. — I hös-

tas utkom en utomordentlig samling körmusik av gamla fina märken. Samlingen är redigerad av Gottfrid Berg, vars utgivararbete spelat en den största roll i nyssnämnda renässanssträvanden i såväl sacrala som profana sammanhang. Berg har ett osvikligt säkert sinne för vilka körpartiturer som klingar bra och som kan komma att bli praktiskt användbara. Tänk på samlingen »Sacre cantiones», vars samtliga nummer är utomordentligt lämpliga för instudering och praktiskt bruk i gudstjänsten. »Madrigaler och körvisor från 16-de och 17-de århundradena» kan betraktas som en profan pendang till »Sacre cantiones» och är på sitt sätt lika värdefull i konstnärligt och praktiskt avseende.

Lars Edlund.

Meddelande.

Rättelse. På grund av en icke införd korrekturändring kom en felaktig uppgift att bli tryckt i min artikel Kalkens tillbehör i nr 1. I denna står, att korporalet i mitten skall vara försedd med ett större kors. Rätteligen skall det större korset finnas mitt på korporalets framsida och alltså mitt emellan två av hörnkorsen.

(Framsidan av korporalet är den sida av duken, som ligger kant i kant med altarskivans ytterkant). Vidare uppgav jag i min artikel, att kalken vid prästens ankomst till altaret skulle ställas till höger, till dess att korporalet utbretts. Rätteligen skall kalken ställas till vänster.

B. I. Kilström.

Laurentius Petri Sällskapet
Sommarkonvent i Tylösand
7-12 augusti 1951.

Laurentius Petri Sällskapet inbjuder härmed till sommarkonvent, som i år hålles i Tylösand invid Halmstad den 7—12 augusti med början den 7 kl. 17 med vesper och övning i kyrkan och därefter samkväm och completorium.

Under sommarkonventet, som följer den hävdvunna ordningen och upptager gudstjänster, bibelstudier, missionsföredrag och övningar i gregoriansk sång och a capella sång medverka:

biskop Johannes Sandegren, Vadstena, kontraktsprosten E. Sjöblom, Varberg, docent Gustaf Adolf Danell, Uppsala, missionssekreterare Stig Falck, Uppsala, kyrkoherde Arthur Adell, Söderköping, domkyrkosyssloman Pehr Edwall, Växjö,

Organisten fil. mag. Finn Viderö, Köpenhamn, kantor Albert Runbäck, Båstad, musikdirektör Lars Edlund, Tranås.

Konventet står avgiftsfritt öppet för alla intresserade.

Alla deltagare anmodas medföra Det svenska antifonalet I, Den svenska tidegården, Mässbok I och bibel.

I samarbete med Svenska Kyrkans Missionsstyrelse anordnas en Missionsdag.

Inlogeringen ordnas genom Tjuvahålans pensionat, Tylösand. Priset för logi (delat rum), frukost och middag är 8:75 per person + 15 % betjäningavgift.

Då endast ett begränsat antal deltagare kunna mottagas anmodas

en var att göra anmälningen tidigast möjligt. Anmälan insändes senast den 25 juli till Sommarkonventet, Söndrums prästgård, Halmstad.

Sällskapets årsmöte hålles i Tylösands kyrka lördagen den 11 augusti kl. 20.

K. G. BERGHOLTZ & Co

KLOCKGJUTERI

STOCKHOLM 3 TEL. 107 290

—
KYRKKLOCKOR

ELEKTRISKA

RINGANLÄGGNINGAR

FÖR KYRKKLOCKOR

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

A. Mårtenssons Orgelfabrik AB

Tel. 111 19

LUND

Tel. 111 19

ORGELBYGGEN för kyrkor, kapell och samlings-salar i
gediget utförande. Allt inom orgelbranschen tillverkas på
egna verkstäder av i yrket välskolad personal.

J. S. Bach

**Ausgewählte Arien mit
obligaten Instrumenten und
Klavier oder Orgel.**

Für Sopran, Heft, 1 6: 60
 Alt Heft, 1 8: —
 Heft, 2 6: 60
 Heft, 3 5: 30
 Tenor Heft, 1 6: 60

Landets största notsortiment levererar noter mot postförskott över hela landet. Begär vår katalog "Nytt från Sortimentet". Sändes gratis.

Regeringsg. 35 - Stockholm - Tel. 23 11 15

Arthur Adell och Knut Peters

**Den svenska
tidegården**

Stycken ur Psaltaren jämte lovsånger och böner ordnade för dagliga bönetimmar

7: 50, blått klotb 10: 50
 rött skinnb 19: 50

Knut Peters

Tidegård

—: 75

CWK GLEERUPS FÖRLAG / LUND

Ny bibel från Gleerups

Gleerups Förlag har under de senaste åren nedlagt mycket arbete för att åstadkomma en ny bibelutgåva, värdig i utstyrelse, praktisk i format samt hållbar vid flitig användning. Den nya Gleerupska bibeln (nr 3) utmärkes bl a genom

Vacker och värdig typografi
 Ny, tydlig och lättläst stil
 Noggrann korrekturläsning
 Format något större än Gleerups bibel nr 2, varigenom bokens tjocklek kunnat avsevärt minskas
 Kraftig och hållbar inbindning

Sidans format 135 x 195 mm

Tryckyta 115 x 177 mm

A.	Styvt klotband, pressning, sprängt snitt	uf 11: 50
B.	” ” ” ” rött snitt	mf 12: —
C.	Mjukt ” ” rött snitt	uf 14: —
D.	” ” ” ” skimmersnitt	mf 14: 50
	” ” ” ”	uf 18: 75
	” ” ” ”	mf 19: 25
E.	” skinnband, ”	uf 27: 75
	” ” ”	mf 28: 25

uf = utan fodral mf = med fodral

CWK GLEERUPS FÖRLAG / LUND